

אורות חג הסוכות בהנחה

הקדמה

ישנם קשרים רבים בין חג הסוכות לבין ימי החנוכה, במשניות, בתלמודים ובמדרשי הלכה ואגדה. במאמר זה שני חלקים: בחלק הראשון נביא את הדימויים והקשרים שבין חנוכה לסוכות במקורות, ובחלק השני ננסה להבין את הקשר הפנימי שבין סוכות לחנוכה.

א. דימויים, השוואות וקשרים בין סוכות לחנוכה

1. זמן הביכורים - מסוכות עד חנוכה

נאמר במשנה (ביכורים פ"א מ"ו): 'מעצרת ועד החג מביא וקורא מן החג ועד חנוכה מביא ואינו קורא'. לכאורה, היה ראוי לומר 'מהחג ועד כ"ה בכסלו', כי ימי החנוכה הם רק מזמן בית שני? מכאן מסיק ה'שפת אמת' (לחנוכה תרמ"ד) ששמחת הסוכות נמשכת עד חנוכה.

2. מספר הנרות בחנוכה פוחת והולך - כפרי חג הסוכות

נאמר בגמרא (שבת כא ע"ב)

תנו רבנן: מצות חנוכה נר איש וביתו. והמהדרין - נר לכל אחד ואחד. והמהדרין מן המהדרין, בית שמאי אומרים: יום ראשון מדליק שמונה, מכאן ואילך פוחת והולך; ובית הלל אומרים: יום ראשון מדליק אחת, מכאן ואילך מוסיף והולך... טעמא דבית שמאי - כנגד פרי החג, וטעמא דבית הלל - דמעלין בקדש ואין מורידין. בחג הסוכות מקריבים שבעים פרים בסדר יורד: ביום הראשון ארבעה עשר פרים בשני שלושה עשר וכך הלאה. דימוי זה של נרות החנוכה לפרי חג הסוכות היה לכאורה חסר משמעות, לולא הקשר שבין סוכות לחנוכה.

3. פרשות סוכות בתורה, בפרשת המועדים

בספר 'הרוקח' בפתחת הלכות חנוכה (ס"ו רכה), רבי אליעזר מוורמייזא לומד שיש להשוות בין חנוכה לסוכות, מסמיכות פרשת סוכה לפרשת הדלקת הנרות בתורה. ההשוואה ביניהם היא הן בנוגע למספר הימים שלהם והן בנוגע לאמירת ההלל בהם: בפרשת אמור התחיל שבת ורגלים פסח עצרת ראש השנה ויום הכיפורים וסוכות וידבר משה את מועדי ה' אל בני ישראל וסמיך ליה ויקחו אליך שמן זית זך כתית למאור רמז לחנוכה - שמן זית זך מן המובחר. ואמר להעלות נר, יערך את הנרות

ללמד לילה ראשונה נר אחת ואחר כך נרות. סמך שמן ונרות לסוכות. מה סוכות ח' ימים אף חנוכה ח' ימים וגומר את ההלל.

4. עשרים אמה בסוכה ובנרות החנוכה

נאמר בגמרא (שבת כב ע"א): 'נר של חנוכה שהניחה למעלה מעשרים אמה - פסולה, כסוכה וכמבוי'. ה'תוספות' (שבת שם, ד"ה נר) מקשים: וא"ת הוה ליה למימר ימעט כמו גבי מבוי דאמר התם מבוי דרבנן תני תקנתא וסוכה דאורייתא תני פסולה? (וחנוכה הוא מדרבנן, והיה צריך לומר ימעט ולא פסולה).

על כך מתרצים ה'תוספות': 'איכא למימר דנקט פסולה משום דבעי למימר כסוכה שהיא מן התורה'. תירוץ זה קשה, מדוע נדמה נר חנוכה לסוכה, ונאמר: 'פסולה'? אפשר היה לדמות את נר חנוכה רק למבוי, המשותף ביניהם הוא ששניהם דרבנן, ושוב יכתבו בחנוכה 'ימעט', כמו במבוי. הרב שמואל דוד אונגר הי"ד, בספרו 'נאות דשא' על המועדים¹, מיישב זאת על פי דברי ה'רוקח' (שהובא לעיל). הוא כותב שהתורה כתבה את פרשת הדלקת המנורה סמוך לסוכות שבפרשת המועדים, כדי לקשר את מצוות נר חנוכה לסוכה - ולכן למדו חז"ל את שיעור הגובה של עשרים אמה בהדלקת נר חנוכה מסוכה.

5. נוי סוכה ומעות חנוכה

נאמר בגמרא (שבת כב ע"א):

אמר רב יהודה אמר רב אסי: אסור להרצות מעות כנגד נר חנוכה... בעו מיניה מרבי יהושע בן לוי: מהו להסתפק מנויי סוכה כל שבעה? אמר להו: הרי אמרו, אסור להרצות מעות כנגד נר חנוכה. אמר רב יוסף: מריה דאברהם! תלי תניא בדלא תניא?! סוכה - תניא, חנוכה - לא תניא...

רב יוסף שאל כיצד תולים את דין מוקצה בסוכה, המפורש בברייתא, בדין מוקצה בחנוכה, שלא נאמר אלא במאמרו של רב אסי בלבד? לכאורה היה צריך להיפך, ללמוד את איסור הרצאת מעות בחנוכה מאיסור השימוש בנוי סוכה! הגמרא במסקנתה מביאה הסבר אחר לאיסור הרצאת מעות ונוי סוכה, ואומרת שהוא נובע מ'ביזוי מצווה'. אך לכאורה מה הייתה ההווא אמינא בדברי ר' יהושע בן לוי שלמד סוכות מחנוכה? חייבים לומר שר' יהושע בן לוי הבין שיש קשר מהותי בין סוכות לחנוכה.

6. 'מהדרין' בחנוכה ו'הדר' בסוכות

ישנו דין 'הידור' בכל המצוות. במסכת שבת (קלג ע"ב) לומדים זאת מן הפסוק 'זה אלי ואנוהו' - וחז"ל למדו: 'התנאה לפניו במצוות עשה לפניו סוכה נאה ולולב נאה ושופר נאה ציצית נאה וספר תורה נאה'. רש"י² תולה את הסיבה שלולב היבש פסול למצוות

1. נאות דשא (אונגר), ח"א עמ' קמב.

2. רש"י, סוכה כט ע"ב, ד"ה יבש.

נטילה בכך שאין זה הידור מצווה, הנלמד מ'זה אלי ואנוהו'. אולם ה'תוספות'³ חולקים על רש"י, כי הידור מצווה שנלמד מ'זה אלי ואנוהו', הוא לכתחילה ואינו מעכב, כמו שיש לאגוד את ארבעת המינים משום 'זה אלי ואנוהו', אך אם 'לא אגדו - כשר'. ה'תוספות' מסבירים שסיבת הפסול של לולב יבש הוא שיש 'היקש בין לולב לאתרוג, ובזה האחרון כתוב פרי עץ הדר'. לפי זה יוצא שבסוכות ובחנוכה יש דין מיוחד של הידור, מלבד הדין הכללי של 'זה אלי ואנוהו'. הפסול של לולב היבש נלמד מאתרוג, והוא מיוחד למצוות ארבעת המינים. כאמור, כמו בסוכות גם בחנוכה מצאנו דין מיוחד של הידור. כשה'שלחן ערוך'⁴ מציין את עיקר דין הדלקת נרות בחנוכה, הוא מביא רק את דין 'המהדרין מן המהדרין', וכך נוהגים כל בית ישראל.

7. הלל שלם שמונה ימים - רק בסוכות ובחנוכה

הן בסוכות והן בחנוכה תיקנו לומר הלל שלם במשך שמונה ימים. בזה שונה חג הסוכות אפילו מפסח - שכן בפסח אומרים הלל שלם רק בחג הראשון, ובסוכות - במשך כל חג סוכות ובשמיני עצרת. החג היחיד מלבד סוכות שחוגגים שמונה ימים, ואומרים בהם הלל שלם הוא חנוכה. זאת ועוד, המספר שמונה בחגיגות המשכן אינו שכיח. מצאנו שבעת ימי מילואים בהקמת המשכן, שנים עשר ימי חנוכה המשכן על ידי הנשיאים, וחנוכה בית ראשון בימי שלמה - שבעה ימים בחודש תשרי. אם כן, אין ספק שאת מספר ימי החנוכה למדו ממספר הימים בחג הסוכות.

8. ריבוי אור בסוכות ובחנוכה

בחג החנוכה תיקנו חז"ל להדליק נרות לזכר הנס, שבעת טיהור המקדש מצאו פך שמן והדליקו בו את מנורת המקדש. להלכה מרבים בנרות כמנהג המהדרין מן המהדרין. גם בסוכות מצאנו ריבוי אור, בשמחת בית השואבה. במסכת סוכה (פ"ה מ"ג) נאמר כך: מנורות של זהב היו שם, וארבעה ספלים של זהב בראשיהם, וארבעה סולמות לכל אחד ואחד, וארבעה ילדים מפרחי כהונה, ובידיהם כדים של מאה ועשרים לוג שהן מטילין לכל ספל וספל. מבלאי מכנסי כהנים ומהמייניהן, מהן היו מפקיעין, ובהן היו מדליקין. ולא היה חצר בירושלים שאינה מאירה מאור בית השואבה. חסידים ואנשי מעשה היו מרקדין בפניהם באבוקות של אור שבידיהן. ובגמרא (סוכה נג ע"א) מסופר שהאור היה כה גדול, עד שאישה יכלה לברור חיטים לאור בית השואבה. עוד עובדה מעניינת היא שסוגיית הגמרא (שבת כא ע"א) מתחילה בפתילות ושמונים שמדליקים בשמחת בית השואבה, ועוברת לפתילות ושמונים שמדליקים בהם בחנוכה.

3. תוספות, סוכה שם, ד"ה לולב יבש.

4. שו"ע, או"ח סי' תרעא סעי' ב.

9. סוכות וחנוכה - סיום והתחלה של 'תקופה' חדשה

התורה מכנה את חג הסוכות 'וחג האסיף תקופת השנה' (שמות לד, כב), כי ביום זה נגמרת תקופה ומתחילה תקופה חדשה. ובגמרא בסנהדרין (יג ע"א) נחלקו האם כל החג צריך להיות בתקופה החדשה (תקופת תשרי) או מספיק שרק היום האחרון של סוכות יחול בתקופה החדשה. גם חנוכה הוא חג שפותח תקופה חדשה, את תקופת טבת. המאפיין את סיום תקופת תשרי, הקודמת לתקופת טבת, הוא שהאור בו פוחת והולך. גם אור השמש פוחת, שכן הימים מתקצרים והלילות מתארכים, וגם אור הירח מתמעט מאמצע חודש כסלו עד ראש חודש טבת, ומשם מתחיל האור לעלות.

במדרש (ב"ר פר' כב) נדרש הפסוק 'ויהי מקץ ימים', שנאמר אחרי שקורבן הבל התקבל וקורבן קין נדחה. מהו 'מקץ ימים', ומתי הרג קין את הבל? בכך נחלקו רבי אליעזר ורבי יהושע: לפי רבי אליעזר, שאמר בתשרי נברא העולם - חי הבל מסוכות ועד חנוכה, ו**בחנוכה נהרג**. לפי רבי יהושע, שאמר בניסן נברא העולם - חי הבל מפסח ועד עצרת ו**בעצרת נהרג**. הרב כשר בספרו 'תורה שלמה'⁵ מסביר מהיכן קבע המדרש את זמן חנוכה ועצרת, ותולה זאת בביטוי 'מקץ ימים', שמשמעו **בסוף תקופה**. בחנוכה מסתיים הסתיו ונכנס החורף (לר' אליעזר), ובעצרת מסתיים האביב ומתחיל הקיץ (לר' יהושע). מכאן אנו למדים שחנוכה מציין תחילת תקופה חדשה. המקור הקדום לייחודם של ימי תקופת טבת, ולקביעתם לימים טובים, הוא בגמרא (ע"ז ח ע"א):

אמר רב חנן בר רבא: קלנדא - ח' ימים אחר תקופה, סטרנורא - ח' ימים לפני תקופה. ת"ר: לפי שראה אדם הראשון יום שמתמעט והולך, אמר: אוי לי, שמא בשביל שסרחתי עולם חשוך בעדי וחוזר לתוהו ובוהו, וזו היא מיתה שנקנסה עלי מן השמים, עמד וישב ח' ימים בתענית, כיון שראה תקופת טבת וראה יום שמאריך והולך, אמר: מנהגו של עולם הוא, הלך ועשה **שמונה ימים טובים, לשנה האחרת** עשאן לאלו ולאלו ימים טובים, הוא **קבעם** לשם שמים, והם קבעום לשם עבודת כוכבים.

בנוגע לחג החנוכה נאמר בגמרא (שבת כא ע"ב), שפך השמן שהספיק ליום אחד, נעשה בו נס והדליקו בו שמונה ימים ועל כן - 'לשנה אחרת קבעום ועשאום ימים טובים בהלל והודאה'. אי אפשר להתעלם מן הביטויים המשותפים לחג הקדמון ולחנוכה: 'קבעו', 'שמונה ימים', 'לשנה אחרת', 'ימים טובים'. מכאן אנו למדים שחנוכה הוא בעצם חידוש החג הקדמון, הפותח 'תקופה חדשה', וניכר בכך שהיום מאריך והולך.

מכל מה שהובא לעיל עולה שיש קשר בין סוכות וחנוכה: בסמיכות פרשיות בתורה, בהבאת ביכורים, באורך החג, בהידור מיוחד, בריבוי האור, בגובה הראוי לקיום המצווה, בטעם מספר הנרות ובציון תקופה חדשה.

5. תורה שלמה לרב כשר, בראשית ד ג אות כז.

ב. הנוכה בימי השמונאי - חג סוכות שנדחה

נשאלת השאלה מהיכן נובע הקשר בין חג הסוכות לחג החנוכה, ומה הרעיון העמוק שמסתתר בהשוואת חגים אלו זה לזה?
בספר מכבים ב (פרק י, ו-ז) נאמר:

ויחוגו את שמונת הימים בשמחה כחג הסוכות בזכרם את רעותם לפני זמן מה
בחג הסוכות בהרים ובמערות כחיות השדה. על כן בענפי עץ עבות ובענפי הדר
ובכפות תמרים בידיהם הודו לאשר הצליח בידם לטהר את המקדש על מכונו.
בזמן המכבים חגגו חנוכה שמונה ימים, משום שלא חגגו סוכות באותה שנה, והיו מנועים
מכך בשל חילול המקדש וכיבושו על ידי היוונים. בשנה הראשונה חגגו את חג החנוכה
עם ארבעת המינים, ולדורות קבעו להדליק נרות לזכר הנס. 'ערוך השלחן'⁶ מביא את
המקור הזה מספר מכבים, בתור תשובה לשאלת ה'בית יוסף' מדוע חוגגים שמונה ימים
ולא שבעה. באותה שנה לא חגגו את חג הסוכות, ולזיכרון זה עשו שמונה ימי חנוכה
במקום שמונת ימי חג הסוכות של השנה ההיא. בני השמונאי ראו בנס שהשמן דלק
שמונה ימים הסכמה מן השמים לקביעה זו של חנוכה שמונה ימים. אולם פרשנים רבים
אינם מסתפקים בקשר בין חנוכת החשמונאים לסוכות בתור הסיבה היחידה לקביעת
החנוכה. כי ייתכן שקביעת חג החנוכה בכ"ה בכסלו לא נבעה בגלל סוכות שבוטל, אלא
יש סיבה עצמית שבגינה קבעו יום זה לחנוכת המזבח. ואכן בספר מכבים א (פרק ד, נד)
נאמר:

וישכימו בבוקר בחמשה ועשרים לחודש התשיעי הוא חודש כסלו בשמונה
וארבעים ומאה שנה, ויקריבו קרבן על פי התורה על מזבח העולה החדש אשר
עשו. בעת וביום אשר טימאוהו הגויים בעצם היום ההוא נחנך בשירים ונבלים
ובכינורות ובמצילתיים, ויעשו את חנוכת המזבח ימים שמונה
ועוד נאמר (מכבים א פרק י, ה):

וביום אשר טומא המקדש בידי נכרים ביום ההוא היה טיהור המקדש בעשרים
וחמישי בחודש ההוא הוא כסלו.
לפי מקור זה חנוכה נקבע ביום שטימאו היוונים את המקדש, ושבו טיהרוהו בני
חשמונאי.

ג. חנוכה - הגיגת סיום עונת האסיף שהתחילה בסוכות

הרב יואל בן נון⁷ שואל אודות תאריך כ"ד בכסלו שבו יוסד ההיכל, שמוזכר בספר חגי (ב, יח): 'מיום עשרים וארבעה לתשיעי למן היום אשר יוסד היכל ה'". השאלה היא: מה ראו

6. ערוה"ש, או"ח סי' תרע סעי' ה.

7. הרב יואל בן נון, 'יום ייסוד היכל ה'', מגדים יב (תשרי תשנ"א), עמ' 49-97.

לקבוע את יום ייסוד ההיכל דווקא בכ"ד בכסלו? לדעתו, יום זה הוא סיום השנה החקלאית של האחרון בשבעת המינים. חג הסוכות נקרא חג האסיף, כי בו מסתיימת העונה החקלאית של הגורן והיקב. **כ"ד בכסלו הוא סוף עונת מסיק הזיתים.** בכ"ה בכסלו למחרת סיום המסיק חגגו את ייסוד ההיכל, כי יום זה הוא חג אסיף הזיתים. השנה החקלאית שעברה הייתה כולה שנה מקוללת של יבול דל מאוד, וחגי הנביא ראה בכך עונש מן השמים על התעצלות העם בבניין בית המקדש ושקיעתם בענייניהם הפרטיים, וכך נאמר (חגי א, ט-יא):

...ואתם רצים איש לביתו על כן עליכם כלאו שמים מטל והארץ כלאה יבולה ואקרא חרב על הארץ ועל ההרים ועל הדגן ועל התירוש ועל היצהר ועל אשר תוציא האדמה...

חגי מנבא שמיום זה (כ"ה בכסלו), עם התעוררות העם להמשך הבניין, יחל מעגל מבורך של שנת יבול הביכורים הבאה. לכן גם אחרי שנחרב הבית, נשאר יום זה יום חג. לא בגלל ייסוד הבית, כי הרי אחרי החורבן לא היה לייסודו משמעות, אלא בגלל סיום העונה החקלאית. יום זה צוין על ידי הדלקת שמן זית שמונה ימים. **כמו שהג סוכות מציין את אסיף ביכורי הדגן והתירוש, בחגיגה של שמונה ימים, כך גם חנוכה מציין את אסיף הזיתים,** ולכן חגגו שמונה ימים. לפי זה המחלוקת במשנה (ביכורים פ"א מ"ו) אם עד חנוכה מביא ואינו קורא או שמא מביא וקורא, נובעת מן השאלה האם הבאה בתאריך זה היא לכתחילה או בדיעבד: האחד סובר שהבאה זו, אחרי אסיף רוב הביכורים מסוכות עד חנוכה, היא לכתחילה - כי עדיין לא נאסף הזית. אם כן יש בכך שמחת אסיף כמו בסוכות, ומביא וקורא. האחר סובר שהבאה זו אינה אלא בדיעבד. כי אסיף הסוכות של רוב שבעת המינים יש בו שמחה, אך אסיף הזית בלבד אין בו שמחה רבה כל כך, ולכן מביא ביכורים ואינו קורא.

ד. סוכות וחנוכה - חגי המשכן והמקדש

בניית המשכן התחילה בסוכות והסתיימה בכ"ה בכסלו. לפי חשבוננו של הגר"א בפירושו ל'שיר השירים' (א, ד), הציווי לבנות את המשכן נאמר למחרת יום הכיפורים. בט"ו בתשרי התחילו לבנות את המשכן, ואז חזרו ענני כבוד שנסתלקו עם חטא העגל, ולכן אנו עושים סוכות בט"ו בתשרי בשל ענני הכבוד שחזרו. סיומה של מלאכת המשכן הייתה בכ"ה בכסלו. וכן נאמר במדרש (ילקוט שמעוני מלכים רמז קפד): 'א"ר חנינא בכ"ה בכסלו נגמרה מלאכת המשכן ועשהו מקופל עד אחד בניסן'. מכאן שחנוכת המשכן ושמונת ימי המילואים היו צריכים להתחיל בכ"ה בכסלו בשנה הראשונה לציאת מצרים, ולהימשך שמונה ימים, אולם הם נדחו לחודש ניסן. בהמשך המדרש נאמר: ומעתה הפסיד כסלו שנגמרה בו המלאכה. אמר הקב"ה עלי לשלם! מה שילם לו הקב"ה? חנוכת חשמונאים.

גם 'ערוך השלחן'⁸ מביא שחנוכה הוא לזכר מלאכת המשכן שנגמרה בכ"ה בכסלו, ונחגג שמונה ימים, כמו בחנוכת המשכן, שהיו שבעת ימי המילואים וביום השמיני היה גמר התחלת העבודה במשכן. ולפי זה השמחה על חגיגת חנוכת המזבח בימי החשמונאים היא על חנוכת המקדש. כמו שנאמר במכבים (ב פרק א, כא-כב):

יש את נפשנו לחוג את יום חנוכת המזבח בכ"ה לחודש כסלו לא חדלנו להודיע אתכם לחוג אותו עמנו וחגותם אותו כימי חג הסוכות.

לא את חג הסוכות הנדחה באותה שנה חגגו, אלא את חנוכת המקדש, כ'חג סוכות' של בניית המשכן.

בעל ה'שם משמואל'⁹ מסביר שאלמלא חטא העגל, היה נבנה המשכן בסוכות. חשבוננו הוא כי ציווי המשכן היה אמור להיות ב"ז בתמוז, ואחר שבעים ושניים יום, בא' בתשרי, אמורה הייתה להתחיל חנוכת הנשיאים. גמר החנוכה היה חל ב"ב בתשרי, ואחר שלושה ימים שהיו הולכים, כפי שהלכו מחורב עד קדש ברנע - היו מגיעים לארץ ישראל בט"ו בתשרי. מסיים ה'שם משמואל': 'ותיכף היה יורד להם המקדש מהשמים בחג סוכות'. לפי חשבון זה היו אמורים שמונת ימי המילואים לחול בחג הסוכות, חצי שנה לאחר יציאת מצרים. הרב זולדן¹⁰ מסביר שהחשמונאים ביקשו להשיב את שתי הדחיות למקומן ולחברן יחד: דחיית חנוכת המשכן מכ"ד בכסלו לחודש ניסן, ודחיית חנוכת המשכן שהייתה אמורה להיות בסוכות, אילולא חטאו בעגל. במעשיהם, חיברו בני חשמונאי את דורם אל אבותיהם הקודמים, וחגגו בכ"ה בכסלו במשך שמונה ימים את חנוכת המקדש והמשכן עם לולבים, כמו בסוכות, כמו שראוי היה בעת יציאתם ממצרים.

1. חנוכת מקדש שלמה - בסוכות

במלכים א (ח, סה-סו) נאמר:

ויעש שלמה בעת ההיא את החג וכל ישראל עמו קהל גדול מלבוא חמת עד נחל מצרים לפני ה' אלהינו שבעת ימים ושבעת ימים ארבעה עשר יום. ביום השמיני שלח את העם ויברכו את המלך וילכו לאהליהם שמחים וטובי לב על כל הטובה אשר עשה ה' לדוד עבדו ולישראל עמו.

ובדברי הימים ב (ז, ח-י) כתוב:

ויעש שלמה את החג בעת ההיא שבעת ימים וכל ישראל עמו קהל גדול מאד מלבוא חמת עד נחל מצרים. ויעשו ביום השמיני עצרת כי חנכת המזבח עשו שבעת ימים והחג שבעת ימים. וביום עשרים ושלושה לחדש השביעי שלח את העם לאהליהם שמחים וטובי לב על הטובה אשר עשה ה' לדוד ולשלמה ולישראל עמו.

8. ערה"ש, או"ח סי' תרע סעי' ד.

9. שם משמואל, מועדים סוכות תרע"ד ע"מ קנ.

10. הרב יהודה זולדן, מועדי יהודה וישראל, עמ' 207-216.

כלומר חנוכת המקדש התחילה שבעה ימים לפני סוכות, והשמחה המשיכה לתוך החג, עד שמיני עצרת. ולפי זה לא צמו ביום כיפורים באותה שנה, בשל אכילת השלמים בחגיגת חנוכת המקדש. ונסלח להם על כך, כפי שמובא בגמרא (שבת ל ע"א):
והיינו דכתיב ביום השמיני שלח את העם ויברכו את המלך וילכו לאהליהם שמחים וטובי לב על כל הטובה אשר עשה ה' לדוד עבדו ולישראל עמו... על כל הטובה אשר עשה ה' לדוד עבדו - שמחלו לו על אותו עוון, ולישראל עמו - דאחיל להו עוון דיום הכפורים.

2. כ"ה בכסלו - שתי חנוכות בבית שני

ר' יעקב עמדין¹¹ אומר שחג החנוכה בימי החשמונאים נקבע לזכר חנוכת הבית בימי שיבת ציון. חגי הנביא מעורר את העם לבנות את בית ה', ומוכיח אותם על שהם ספונים בבתיהם בעוד הבית חרב: 'שימו נא לבבכם מן היום והמעלה **מיום עשרים וארבעה לתשיעי למן היום אשר יוסד היכל ה'** שימו לבבכם'. לפי זה מסיק ה'מור וקציעה' שלמחרת יום כ"ה בכסלו 'אשר יוסד היכל ה'', חנכוהו בהדלקת המנורה ובהקרבת קרבנות. ר' יעקב עמדין מסיים: 'וטעם חנוכה נראה לי דבר חדש בעז"ה וזה נכון מאוד שלא שיערוהו הקדמונים', שכאמור חג החנוכה נקבע בכ"ה בכסלו, לזכר חנוכת הבית בימי שיבת ציון. הרב קלמן בר¹² מוצא דברי ר' יעקב עמדין דחוקים, שכן החשמונאים נתנו את השם חנוכה על אשר אירע כמאתיים שנה קודם לכן, בחנוכת בית שני. והוא מחדש, שבתחילת ימי בית שני לא שרתה שכניה, ורק בימי החשמונאים חזרה מלכות לישראל וגם חזרה השכינה לשרות. לדבריו, בחנוכה חגגו את חנוכת היכל ה', אבל לא לזכר חנוכת ההיכל בימי שיבת ציון, כדעת ר' יעקב עמדין, אלא על חנוכת הבית וחזרת השכינה בימי חשמונאים. לכן תיקנו זאת על ידי הדלקת נרות המנורה, המסמלים את השראת השכינה בישראל. גם מדברי ה'שפת אמת'¹³ עולה שחנוכת המקדש בימי החשמונאים הייתה עיקר חנוכת בית שני, משום שרק אז זכו לעצמאות מדינית. וכך הוא כותב:

בבית שני שהיו תחת האומות לא היה יכול להתגלות ההתחדשות כראוי ולכן בעת ביטול מלכות יוון הרשעה נתגלה להם ההתחדשות כראוי כאילו אז היה חנוכת בית שני ממש וכן נראה מנבואת זכריה דמנורה של חשמונאי היה היסוד של בניין בית שני והגם היה זמן רב אח"כ עם כל זה היה מעשה זה עיקר חנוכת בית שני.

4. חג החנוכה - 'אם כל החנוכות'

אם נצרף את כל האמור לעיל, נלמד שבכ"ה בכסלו בימיהם חיברו החשמונאים את כל החנוכות הקודמות לחנוכה אחת: את חנוכת המשכן שהייתה ראויה להיות בכ"ה בכסלו; את שמונת ימי חג הסוכות, שהיו ראויים להיות ימי המילואים במשכן לולא חטאו בעגל;

11. מור וקציעה, סי' תרע.

12. הרב קלמן בר, 'מאי חנוכה', מעשה רקם, עמ' 183.

13. שפת אמת, פרשת מקץ (תרמ"א).

את חנוכת בית ראשון שהייתה עד שמיני עצרת, בכך שעשו חג שמונה ימים, כמספר ימי סוכות, וגם תיקנו את הקלקול שהיה ביום הכיפורים בימי שלמה - ולכן שמונה ימים ולא ארבעה עשר; את יום ייסוד היכל ה' בתחילת בית שני בכ"ד כסלו, וחנוכתו בכ"ה בכסלו - שבתחילה היה בצמצום ובלי השראת שכינה, ועתה חגגו את חנוכת הבית מתוך עצמאות מדינית. החשמונאים חיברו את חג החנוכה לסוכות בכך שבשנה ראשונה חגגו את החנוכה עם ארבעת המינים, כדי לרמוז על חנוכת הבית בימי שלמה. אך מאז ואילך נקבע חג חנוכה בהדלקת נרות, כפי שניבא זכריה בנבואת המנורה, המרמזת לחנוכה בימי המכבים, שהיא עיקר בית שני.

ה. יחס חנוכה וסוכות כיהס הלבנה והחמה

ה'שפת אמת' מסביר שנתחדשו שלושה חגים על ידי חכמים, כנגד שלושה חגים של תורה שבכתב. חנוכה הוא כנגד סוכות. ההארה של חג הסוכות על האומה היא אשר חידשה את חג החנוכה. הארה זו של סוכות שממנה חידשו חכמים את חנוכה היא כדמיון חמה ולבנה. וכך כותב ה'שפת אמת' (חנוכה תרמ"א):

חנוכה ופורים הם הארות מרגלים רק הג' רגלים המפורשים בתורה הם תורה שבכתב ויש נגד זה ג"כ רגלים מתורה שבע"פ והם אורות המקבלים כדמיון אור הלבנה שהיא מאור החמה כידוע. כן ע"י כוחן של בני" בקבלתם היו"ט כראוי נשאר מכל יו"ט רשימה בכנס"י ובכח זה הוציאה כנגדן רגלים אחרים וחנוכה הארה מחג הסוכות ופורים מחג השבועות ומחג הפסח מקוים אנו להיות עוד כמ"ש כימי צאתך מארץ מצרים אראנו נפלאות.

ו. סוכות - תורה שבכתב וחנוכה - תורה שבעל פה

1. הארון והמנורה

בדברי ה'שפת אמת' ישנו רובד נוסף של חיבור בין סוכות לחנוכה, וזו לשונו: 'שלוש הרגלים המפורשים בתורה הם תורה שבכתב, והרגלים מדרבנן הם תורה שבע"פ'. חג השבועות בתור חג תורה שבכתב ופורים בתור חג של תורה שבעל פה - עולים מתוך המדרש (תנחומא, פ' נח). את התורה שבכתב קיבלו ברצון בשבועות, ואת התורה שבעל פה קיבלו ברצון בפורים. גם סוכות וחנוכה הם שני החלקים של התורה. סוכות - מלבד היותו חג שכתוב במפורש בתורה שבכתב, יש בו מדרגה של תורה שבכתב במהותו. סוכות הוא חג של השראת שכינה ושל ענני כבוד. לפי דברי הנצי"ב מוולוז'ין¹⁴ ההבדל שבין הארון למנורה הוא שהארון מסמל את התורה שבכתב והמנורה את כוח הפלפול של התורה שבעל פה. לכן חנוכת בית ראשון בסוכות הייתה מסביב להכנסת הארון לקדש הקדשים. אך בבית שני, שרבו ישיבות והעמידו תלמידים חנכו את הבית על ידי

14. העמק דבר, שמות כז כ.

המנורה, בחנוכה שמסמלת את תורה שבעל פה. לכן ראה הנביא זכריה מנורת זהב בחזונו, סמל לסיום בניין בית שני, ולכן נס חנוכה בבית שני בימי החשמונאים נעשה דווקא במנורה.

2. חנוכה - חג של תורה שבעל פה במחשבת החסידות

הרב ישראל דנדרוביץ¹⁵ מעמיק בדברי ה'שפת אמת'¹⁶ אודות הנאמר בגמרא (שבת כא ע"ב) 'תלי תניא בדלא תניא, סוכה תניא חנוכה לא תניא', המחברים בין חג החנוכה לחג הסוכות. הוא מסביר שנרמז שסוכות הוא בגדר תורה שבכתב - 'תניא', ואילו חנוכה הוא בגדר תורה שבע"פ - 'דלא תניא'. כידוע, יש השפעה הדדית בין תורה שבכתב לתורה שבעל פה. תורה שבעל פה היא גילוי של תורה שבכתב. ולכן בגמרא שם, יכול רבי יהושע בן לוי ללמוד את דיני סוכה מנר חנוכה. הביטוי 'מריה דאברהם' אינו ביטוי של תמיהה אלא ביטוי של ניהותא.

אפשר להוסיף שחנוכה הוא נס שאינו ניתן להיכתב, לעומת פורים - שניתן להיכתב (יומא כט עא). ואולי רמז נוסף לחנוכה בתור חג התורה שבעל פה יש בכך שרבי יהודה הנשיא לא ערך משנה למסכת חנוכה, והלכותיה לא נכתבו במשנה והן נשארו רק ללימוד בעל פה.

ה'שפת אמת'¹⁷ מסביר את הפיוט 'מעוז צור'. נאמר שם: 'בני בינה ימי שמונה' - בינה - הבינו דבר מתוך דבר, לאמור הבינו את הרבדים הפנימיים של חג החנוכה מתוך חג הסוכות; וזו לשון ה'שפת אמת':

הבינו דבר מתוך דבר וקבעו שמונה ימים מתוך ההבנה שעומק נס החנוכה קשור הוא לימי הסוכות ואם הסוכות משתרע על פני שמונה ימים בדין הוא שאף ימי החנוכה יהיו כן.

כך מסביר ה'שפת אמת' את הפסוק (תהילים קיח): 'אסרו חג בעבותים עד קרנות המזבח' - סוכות הוא החג של עבותים (ענף עץ עבות), ואילו חנוכה ופורים הם קרנות המזבח: 'כי קרניים הם ענפים שיוצאים מגוף הרגל והם הארות המתפשטים מן התורה', וצריכים לחבר ולאסור (מלשון חיבור) את הסוכות לחנוכה ואת התורה שבכתב לתורה שבעל פה.

3. שני יסודות בתורה שבעל פה - במצוות נר חנוכה

נאמר בגמרא (שבת כג ע"א) בקשר לברכת הדלקת נר חנוכה:

מאי מברך? מברך אשר קדשנו במצותיו וציונו להדליק נר של חנוכה. והיכן ציונו? רב אויא אמר: מלא תסור. רב נחמיה אמר: שאל אביך ויגדך זקניך ויאמרו לך.

15. 'מן החג ועד חנוכה - הקשר בין חג החנוכה לחג הסוכות באספקלריית רבותינו חידושי הרי"מ והשפת אמת', קונטרס היכל הבעש"ט - מאסף למשנת החסידות, גיליון א שנה ז (כה, כסלו תשס"ט), עמ' סא-פד.

16. שפת אמת, ליקוטים חנוכה, ד"ה בגמ' בעי מיניה.

17. שפת אמת, תרמ"ב, ד"ה בני בינה.

שני יסודות האלו הם שני עמודים של תורה שבעל פה: הראשון הוא חכמי התורה והסנהדרין, שמדבריהם אין לסור. השני הוא מנהג ומסורת אבות מקדושתם של כלל ישראל. לכן אפשר לומר 'וציונו', כי התורה שבעל פה נובעת מציווי הבורא עצמו. למותר לציין שבחנוכה יש שלוש מצוות מתוך שבע שהן מצוות מדרבנן - קריאת הלל, הדלקת נר חנוכה וברכות.

4. מלחמות החשמונאים - הופעה של חיי תורה שבעל פה

אולם לא רק עצם לימוד התורה שבעל פה ותקנת מצוות דרבנן מציינים את חנוכה בתור חג תורה שבעל פה אלא גם העצמאות המדינית שזכו בה בימי החשמונאים שייכת למדרגת תורה שבעל פה. כל המציאות של הרחבת החיים של כלל ישראל בארץ ישראל, מבטאת את תכונת 'תורה שבעל פה' של האומה. הרב חן חלמיש¹⁸ מסביר את דברי הרב קוק זצ"ל (אורות התורה פ"א סעי' ב): 'תורה שבעל פה מונחת בעצם אופייה של האומה'. לא רק לימוד פרטי התורה בלבד הם 'התורה שבעל פה', אלא החיים הישראליים במלוא ממשותם הם גילויים חיים של תכונת 'תורה שבעל פה' של ישראל. וכך כותב הרב קוק:

וצריכה ארץ ישראל להיות בנויה וכל ישראל יושבים עליה מסודרים בכל סדריהם, מקדש ומלכות, כהונה ונבואה, שופטים ושוטרים וכל תכסיסיהם, אז חיה היא תורה שבעל פה בכל זיו תפארתה.

לכן בעל הניסים' שבחנוכה אנו מזכירים את כל המדרגות השייכות לתורה שבעל פה ולכלל ישראל: ניצחון רבים ביד מעטים, זדים ביד עוסקי תורתך וגיבורים ביד חלשים. גבורתם של בני חשמונאי במלחמותיהם וטהרת המקדש הם החזרת התורה וישראל למרום עוזם, ממי שרצו להשכיח תורה ולבטל כוחם של ישראל וסדריו הלאומיים. ניצחון החשמונאים במלחמה וחזרת המלכות הם החזרת כוח של תורה שבעל פה במילואה. זו באה לידי ביטוי בטהרת המקדש, בהגברת התורה וכאמור, בתיקון עצמאות ישראל והחזרת סדר חייהם הלאומיים. לכך זכינו בימי חשמונאים בימים ההם, ולכך אנו הולכים וזוכים בימינו בזמן הזה.

18. הרב חן חלמיש, 'חנוכה - תורה שבעל פה וגבורת הכלל', בתוך 'מיכאל לימינך' (תשס"ו) עמ' 33-54.